

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2020, Cilt:8, Sayı:1, 8:234-250

Geliş Tarihi: 06.02.2020

Kabul Tarihi: 20.05.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.685905>

Şeyh Mehmed Hayrî'nin Manzum Nasihat-nâmesi

Mustafa Yunus Gümüş*

İdris Söylemez**

Öz

İnsanları yanlış ve eksiklikler hususunda uyarmak, doğruya davet etmek için Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hareketle kaleme alınan nasihatnameler, öğretici türdeki eserlerin başında gelmektedir. Hz. Peygamber'in varisi olan âlimler, toplumda gördükleri eksiklikleri bu türden yazdıkları eserlerle gidermeye çalışmışlar ve halkı Hakk'a ve hakikate davet etmişlerdir. Türk edebiyatı sahasında bu tarzda ilk eserlerin verildiği XI. yüzyıldan günümüze dinî kurallara uymanın gerekliliği ve güzel ahlak sahibi olmayı öven özgün eserlerin ortaya konduğunu görmek mümkündür. Makalemizde Osmanlı'nın son dönem âlim ve ediplerinden İstanbullu Şeyh Mehmed Hayrî Efendi'nin hayatı, eserleri, transkripsiyonlu metnini verdiğimiz eserin şekil ve muhteva özelliklerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlak, Nasihat-nâme, Manzum, Mehmed Hayrî Efendi.

Sheikh Mehmed Hayrî's Nasihat-namah of In Verse

Abstract

In order to warn people about wrongs and deficiencies and to invite them to the truth, advice written from the Qur'an and Sunna are among the most important works of educational type. Scholars, the heirs of the Prophet, tried to overcome the deficiencies they saw in society with such works and invited the people to the Haqq and truth. XI where the first works of this style are given in the field of the Turkish literature. It is possible to see that the original works praising the necessity of obeying religious rules and possessing good morals have been created since the 19th century. In our article, the life, works, and the shape and content features of the work of which we give the text of the transcriptional text of the Ottoman scholar Sheikh Mehmed Hayrî Efendi, who is one of the last scholars and figures of the Ottoman Empire, are given.

Keywords: Religion, Morality, Nasihat-namah, In Verse, Mehmed Hayrî Efendi.

Giriş

İnsanın yeryüzüne gönderilmesiyle başlayan süreçte Allah insanı yalnız bırakmamış; onu, vermiş olduğu görevin temel bilgisi ile donatmıştır.¹ Böylece Allah,

* Dr., Türk Dili ve Edebiyatı, mygumus@hotmail.com

ORCID ID 0000-0003-2432-2955

** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, idrissöylemez@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-9798-4453

¹ "Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi." (el-Bakara 2/31). "Kıyamet gününde, biz

ilk insandan günümüze yapmış oldukları yanlışlardan dolayı insanları göndermiş olduğu peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla uyarmıştır. Söz konusu Allah'ın bu uyarısının amacı; insanlara hakikati anlatmak, tebliğ etmek ve yapmış oldukları yanlışlardan dönmeleri için insanlara fırsat vermektir. Bu açıdan meseleye baktığımızda yaratıcı, yarattığını başıboş ve sahipsiz² bırakmayarak mütemadiyen onu yanlıştan uzak tutmak ve hakikate yönlendirmek maksadıyla peygamber ve varisleri aracılığıyla yol göstermiş, insanlara nasihatte bulunmuştur. Temel görevi yaratıcının göndermiş olduğu vahyi insanlara aktarmak; onların bu dünya ve diğer dünyada mutlu olmalarını sağlamak olan peygamberlerin, âlimlerin, ediplerin ve mütefekkirlerin asıl amaçları hakikati kesintisiz bir şekilde tebliğ etmek ve insanları yanlışlardan uzak tutmak olmuştur. Bu sebepten geçmişten günümüze nasihatname veya öğüt tarzı eserlerin bir emir mucibince³ yazıldığını görmekteyiz. Ortaya konulan eserlerin içeriklerine bakıldığında söz konusu eserlerin geniş bir perspektiften hayata bakmayı önerdiğini görmekteyiz. Tanrı ile kurulacak güçlü bir diyalogun gerekliliğinden bahseden bu eserler devlet yönetiminin değeri ve kaideleri, anne baba hakları, toplumsal ilişkiler, bireysel ilişkiler bağlamında birbirini tamamlayan konulara uhdelerinde yer vermektedir.

İnsanı ve insanların eylemlerini konu edinen edebiyatın, tarihî seyir içerisinde birbirinden farklı değerler çerçevesinde yeni saiklerle tekrardan inşa edildiğini görmek mümkündür. Temelde estetik öğelerin ön planda olduğu edebî eserlerde zaman zaman eğitime, edebe ve ahlaka dair öğretici öğelerin de merkeze alındığı görülmektedir. Bundan dolayı müelliflerin, bireyi eğitmek ve toplumsal olana uygun hâle getirmek maksadıyla edebî değerlerin içerisinde öğretici öğeler içeren kimi eserler kaleme aldıklarını da görmek mümkündür. Kaleme alınan bu eserlerin temel amacı insanı, sosyal ortamda karşılaşacağı meselelerin çözümü hakkında bilgilendirmek, doğru yola sevk etmek ve neticesinde Ahirette mutlu olmasını sağlamaktır.

İslam'ın ilk döneminden itibaren Kur'an-ı Kerim'i merkez alan Hz. Peygamber, insanları dünya ve içindekiler konusunda uyarılmış ve bu çerçevede insanları adab-ı muaşeret çerçevesinde yaşamaya davet etmiştir. Âlimler, devlet yöneticileri, filozoflar ve edipler de kimi zaman bu görevi ifa etmeye gayret etmişlerdir. Peygamberler, âlimler ve devlet yöneticilerinin bir kısmı insanları hakikate çağırma, ahlaklı

bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) evet (buna) şahit olduk, dediler. Yahut: 'Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştular, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik (onların izinden gittik). bâtil işleyenlerin yüzünden bizi helâk edecek misin?' dememeniz için (böyle yaptık)." (el-Araf 7/172-173) "İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Âl-i İmrân 3/104)

² "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!" (el-Kıyamet 31/36)

³ "Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felakete dâçar olmaması için Kur'an ile nasihat et. o nefis için Allah'tan başka ne dost vardır, ne de şefaâtçi o, bütün varını fidiye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır." (el-En'am 55/70)

bireyler yetiştirmeyi, erdemli bir toplumun inşasına katkıda bulunmayı görev kabul ettikleri için bireyin, toplumun ve elbette devletin huzuru için kimi adımlar atmışlardır. Bundan dolayı nasihatname tarzı eserler, bütün dünya edebiyatlarında fazlasıyla revaç bulmuştur.

Zaman fark etmeksizin bireyleri ve toplumları etkileyen bu eserler, bizim edebiyatımızda da fazlasıyla karşılık bulmuştur. Nasihatname yazma geleneği; din, ahlak ve toplumsal olanın iç içe geçtiği bir müktesebata haizdir. Dinî değerlerin ve gereklerin halka aktarılmasını amaçlayan bu eserler, yeni Müslüman olmuş bir toplumda dinî esas ve usullerin yanı sıra muamelata haiz bilgileri de ihtiva etmektedir. Yaşadıkları dönemlerde âlim ve edipler, daha geniş kitlelerin faydalanması ve insanların hayır dualarını almak maksadıyla İslam dini hususunda kimi bilgileri manzum olarak kaleme almışlardır.⁴ Bu eserlerin içerisinde dinî müktesebatın yanı sıra tasavvufî ve örfî değerlere ait bilgilere de yer verilmiştir.⁵

Mesnevi nazım şekli ile nasihatname türünden müstakil eserler meydana getirildiği gibi divanlar içerisinde de gazel, kaside, terki-i bent veya terci-i bent nazım şekilleriyle de nasihatnameler kaleme alınmıştır.⁶ Söz konusu bu eserlerde müellif; devlet yöneticilerini eğitmek maksadıyla siyasi konularda verdiği nasihatleri ise siyasetname bünyesinde ele almaktadır.⁷

İslam dininin temel referans kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in bir uyarı ve öğüt kitabı olmasından dolayı dinî emir ve yasakları konu edinen dinî-tasavvufî nasihatnameler⁸, muamelatın içerisinde yer alan âdâb-ı muâşeret gibi davranış kurallarını ihtiva eden sosyal muhtevalı nasihatnameler⁹ ile birlikte çeşitli disiplinlerle alakalı nasihatnameler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin, kadim bir geleneğin izlerini taşıdığını ve derin bir kültürün yansıması olduğunu bilmek gerekir. Müellif, bu eserini yazarken kendinden önce yaşamış olan âlimlerin, ediplerin tecrübelerinden, atasözlerinden kıssadan hisse tarzındaki hikâyelerden faydalanmıştır.¹⁰

Edebiyatımızda nasihatnamelerin bir edebi tür olarak ortaya çıkmasında edebiyat sahamızdaki müellifler tarafından üstat olarak kabul edilen İranlı Feridüddin Attâr'ın yazdığı *Pendnâme*'nin etkisi büyüktür.¹¹ Klasik Türk edebiyatı

⁴ Geniş bilgi için bk. Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nameler", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye, 2002), 791-797.

⁵ Agâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 11 (Ocak 1964), 91.

⁶ Mehmet Sait Çalka, "Safi Mustafa Efendi'nin 'Gülşen-i Pend' Mesnevisinde Din Görevlilerine Nasihatleri", *Diyanet İlmî Dergi* 44/3 (2008), 113.

⁷ Bk. Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", 96.

⁸ Mahmut Kaplan, "Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi* 9/1 (2001), 133.

⁹ Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nameler", 791-797.

¹⁰ H. Dilek Batislam, "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler", *Türkoloji Araştırmaları* (1997), 107-108.

¹¹ Yusuf Ziya Sümbüllü, "Türk-İslam Kültüründe Nasihâtname İçerikli Eserlere Genel Bakış", *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2015), 3.

sahasında *Pendname*'nin, manzum veya mensur olarak yapılmış birçok çevirisi bulunmaktadır.¹² Bu eserin dışında klasik Türk edebiyatında bu türün oluşumuna katkı sunan eserlerin başında Keykâvus bin İskender'in oğlu Gilân Şah için kaleme aldığı *Kâbus-nâme* ile İranlı şair Sa'dî'nin uzun tecrübeler sonunda kaleme aldığı *Bostan* ve *Gülîstan* adlı eserleri de saymak mümkündür.¹³

Nasihatnameler, hiç şüphesiz insanın hayat yolculuğunda doğruyu öğrenmesi ve doğru şekilde yaşaması maksadıyla kaleme alınan eserler olmasından mütevellit dinî ve millî öğeler içeren önemli metinlerdir. Toplumun yaşayacağı ya da yaşaması ihtimal dâhilinde olan meseleler karşısında alacağı tavırların farklı etmen ve değerlerle öğrenilmesi söz konusudur.¹⁴ Bu öğrenme sürecinde insan, kendi dışında var olan tecrübe alanından fazlasıyla faydalanma yoluna gider. Geleneksel öğelerden faydalanmak suretiyle daha değerli bir toplum kurmak maksadıyla kaleme alınan bu eserlerin her biri, aynı zamanda geleneksel olanın yayılması ve açık bir halde sonraki nesillere taşınmasını da beraberinde getirmektedir. İslamiyet'in etkisinde yeniden kurulmaya başlanan toplumda bu durumu Dede Korkut'un şahsında Dede Korkut hikâyelerinin her birinde yeniden görmek mümkündür.¹⁵

İlk dönem eserlerinin birçoğu, toplumu yeniden inşa sürecinde yaşanabilecek sorunlar karşısında halkı bilinçlendirmeye yönelik eserler hüviyetindedir. Bir taraftan devlet yöneticilerine adaleti emreden bir taraftan bireye Allah ve Hz. Peygamber'e itaati öğreterek cenneti bu dünyada kazanmanın bir erdem olduğunu hatırlatma uğraşında olan bu eserlerin her birinin amacı kalıcı bir toplum oluşturmaktır.¹⁶ Bu bağlamda Türk edebiyatı sahasında yazılmış olup aslında birer müstakil nasihatname örneği olmamakla beraber Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriften faydalanarak insanlığa yol göstermeyi görev bilen Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'i¹⁷, Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki'nin *Atabetü'l Hakayık*'i¹⁸ ve Ahmet Yesevî'nin yazmış olduğu *Divan-ı Hikmet*'te¹⁹ yer alan her bir dörtlüğü bu anlamda

¹² Sabayî'nin *Sırât-ı Müstakîm*'i bk. Kadir Atlansoy, *Sırât-ı Müstakîm* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, SBE, 1987); Zaifî'nin *Bustân-ı Nasâyih*'i bk. Abdülhakim Koçin, Zaifî ve *Bustân-ı Nasâyih*'i (Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 1991); Edirneli Nazmî'nin *Pendnâme-i Attâr Tercümesi* bk. Hasibe Mazioğlu, "Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid İçin Yapılan *Pendnâme-i Attâr Çevirisi*" (Ankara: VIII. Türk Tarih Kongresi, 1981), 2/1183-1193.

¹³ Mehmet Hengirmen, *Güvahi, Pend-Nâme* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 16.

¹⁴ Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (katil kardeş) "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim" dedi ve ettiğine yananlardan oldu (el-Maide 5/31).

¹⁵ Necati Gültepe, *Türk Mitolojisi: Yeni Araştırmalar Işığında* (Resse: 2015), 351.

¹⁶ Mehmet Gümüşkılıç, "Anadolu'da Gelişen İslâmî Türk Edebiyatının Kaynakları", *İslamî Türk Edebiyatı Sempozyumu* (İstanbul: 2011), 174.

¹⁷ Bk. Mehmet Kara, *Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1998); Aygün Akyol, *Kutadgu Bilig'de Ahlâk ve Siyaset* (Araştırma Yayınları, 2013), 7; Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Bir Siyasetnâme Olarak Kutadgu Bilig", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (2013), 237-253.

¹⁸ Bk. Reyhan Keleş, "Türk Edebiyatı'nda Nasihat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (2011), 183-209.

¹⁹ Bk. Halil İbrahim Şener, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Âyetler Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahmed Yesevî Hayatı Eserleri Tesirleri*, haz. Mehmet Şeker-Necdet Yılmaz

değerlendirmek mümkündür. XIV. yüzyılda Âşık Paşa nasihatname türünde önemli bir eser ortaya koymuş ve kendisinden sonraki nesli derinden etkilemiştir. Âşık Paşa'nın kaleme aldığı *Garîb-nâme* Anadolu'da yazılmış en etkili eserlerin biridir.²⁰ Yukarıda bahsettiğimiz bu öncü metinlerin haricinde Anadolu'da Yûnus Emre'nin *Risâletü'n-nushiyye*'si, Ahmed Fakih'in *Çarhnâme*'si, Hoca Mesud'un *Ferhengnâme-i Sa'dî*'si, Ahmed-i Dâî'nin *Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pusereş*'i, Sinan Paşa'nın *Maârifnâme* adlı mensur nasihatnâmesi, Gülşenî-i Saruhânî'nin *Dilgüşâ'sı*, Dede Ömer Rûşenî'nin *Pend-nâme*'si, Derviş Şemseddin'in *Dehmurg* adlı mesnevisi, Şah İsmâil'in *Nasihatnâme*'si, Cemâlî'nin mensur *Nesâyihu's-sûfiyye fi'l-mevâizi'd-dîniyye*'si, Güvâhî'nin *Pendnâme*'si, Şemseddin Sivâsî'nin *Mir'âtü'l-ahlâk ve mişkâtü'l-eşvâk*'ı, Sâfi Mustafa Efendi'nin *Gülşen-i Pend*'i, Nâbî'nin *Hayrîyye*'si, Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'si önemli nasihatnamelerdendir.²¹

Şeyh Mehmed Hayrî'nin *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi* adlı eseri de manzum olarak kaleme alınmış nasihatnamelerdendir.

1. Şeyh Mehmed Hayrî'nin Hayatı

Edebiyat ile alakalı yazılmış biyografik ve bibliyografik kaynaklarda Şeyh Mehmed Hayrî hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalarda müellifin yazdığı eserlerde şairden İstanbulî, İslambulî, İstanbullu veya şehri olarak bahsedildiği belirtilmektedir. Bu sebepten şairin İstanbullu olduğu veya İstanbul'da dünyaya geldiğini söylemek mümkündür.²² Şeyh Mehmet Hayrî'nin 1913'te Matbaa-i Ahmet Kâmil'de bastırılan *Tefsîr-i Sûre-i Yûnus* adlı eserinin sonunda, şairin eserini 47 yaşında iken kaleme aldığı ile ilgili bir bilgi yer almaktadır.²³ Buradan hareketle de şairin tevellüdünün 1847 olduğunu söylemek mümkündür. Şairin kaleme aldığı *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi* adlı eserin sonunda şairin ailesi ile alakalı olarak şu bilgiler yer almaktadır: Şairin babasının adı Mehmed Nazîf, dedesinin ise adı İbrahim'dir. Yine burada babasının âbidliği va zahidliği ile bilinen âlim bir zat olduğu ifade edilmektedir. Âlim ve fazıl bir aileden gelen Şeyh Muhammed Hayrî Efendi'nin eğitim hayatı ile alakalı olarak kaynaklarda bilgi yer almamakla beraber âlim ve fazıl kişiliği ile temeyyüz etmiş olan babasından ilk eğitimini almış olması ihtimal dâhilindedir. İlim hayatının ilk döneminin dışındaki talebelik hayatı ile ilgili olarak

(İstanbul: Seha Neşriyat, 1996); Necdet Şengün. "Dîvân-ı Hikmet'te Dil, Anlatım ve Muhteva Hususiyetleri", *Diyanet İlmî Dergi* 52/4 (Aralık 2016): 129-146; Sebahat Deniz, "Ahmed Yesevî'den Nâbî'ye Şiirle Öğreten Bilge Şahsiyetler", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi* (Antalya, 2016), 3/539.

²⁰ Kemal Yavuz, "Âşık Paşa Ailesi ve Garib-nâme'nin Yapısı", *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu* (Kırşehir 2013), 465-467.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler-Yeni Türkiye* 11 (Ankara 2002).

²² Nagihan Çağlayan, "İstanbul Şeyh Mehmed Hayrî ve Yeni Mevlid-i Şerîf Tahrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn'i", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39/2 (ts.), 266-268.

²³ Mehmed Hayrî, *İdrâk (Tefsîr-i Sûre-i Yûnus)* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1331), Arka Kapak.

yine şairin eserinde kimi bilgiler bulmak mümkündür. Bu eserlerdeki bilgilere göre şairin 20 yıl süren tahsil hayatının ilk 18 yılını Fetvahane-i Celîle'de görevli bulunan Serezli el-Hac Eyüb Sabrî Efendi'nin (ö. 1912) yanında geçtiği görülmektedir. Hayrî Efendi, eğitim hayatının son iki yılında ise Dramalı İsmail Efendi'nin ders halkasında bulunmuş ve eğitim hayatını tamamlayan şair, ilkin Fatih Medresesi ders-i âmmlığı görevine, akabinde Cihangir Camii imamlığı ve son olarak halife Abdülmecid döneminde (ö. 1944) huzur dersleri²⁴ hocalığı görevlerine atanmıştır.²⁵ Kendi döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Hayrî Efendi âlim, edip ve fazıl kimliğiyle tanınan bir şahsiyet olarak yaşamış olduğu toplumda fazlasıyla kadr ü kıymete haiz olmuş bir zattır.²⁶ Şeyh Hayrî Efendi'nin ölüm tarihi ile alakalı olarak kaynaklarda her hangi bir bilgi yer almamaktadır.

2. Eserleri

2.1. Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn²⁷

133 beyitten meydana gelen bu eser, Hz. Peygamber'i konu edinen mevlit türünde kaleme alınmıştır.

2.2. Hasîde-i Rûbe Neşîde-i Gülbe Şerh-i Kasîde-i Bür'e²⁸

İmam Bûsîrî tarafından kaleme alınmış olan kasidenin nazmen Türkçeye çevirisini ihtiva etmektedir.

2.3. İdrâk (Tefsîr-i Sûre-i Yûnus)²⁹

Yunus suresinin tefsiri olan bu eserde müellif, kendi tefsir usulü ile alakalı kimi bilgilere de yer vermektedir.

2.4. Hutbe Hâcesi³⁰

Eser camilerde hutbe verecek olan imamlar için hazırlanmış olup kırk sekiz hutbe ihtiva etmektedir.

²⁴ Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 18 (2011), 519-539.

²⁵ Çağlayan, "İstanbul Şeyh Mehmed Hayrî ve Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn'i", 268.

²⁶ *İdrâk (Tefsîr-i Sûre-i Yûnus)*, Arka Kapak.

²⁷ *Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn*, (İstanbul: Ârif Efendi Matbaası, ÖZEGE), Arif Efendi Matbaası, 1326/1908.

²⁸ *Hasîde-i Rûbe Neşîde-i Gülbe Şerh-i Kasîde-i Bür'e*, (İstanbul: Milli Kütüphane, EHT 1971 A 702), Matba'a-i Ahmed Kâmil, 1329/1911.

²⁹ *İdrâk (Tefsîr-i Sûre-i Yûnus)*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, AUE_00422, 297.237 İSL 1331 R/1915 k.1/1), Matba'a-i Ahmed Kâmil, 1331/1912.

³⁰ *Hutbe Hâcesi*, (İstanbul), Ahmed Kâmil Matbaası, 1341/1922.

2.5. Hayrû'l-Mevâ'iz Semere-i Asr-ı Nusret³¹

Hutbe konulu olan bu eserde Hayrî Efendi evvela mesele hakkında bir hadisi ele almış, akabinde bu hadisle ilintili olarak ele aldığı konuyu mensur ve manzum şekilde anlatma yoluna gitmiştir. Eserde yetmiş hutbe yer almaktadır.

2.6. Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn³²

Hız. Peygamber'in doğumunun, doğumu esnasında meydana gelen mucizelerin, yaşantısının, peygamberlik döneminin ve vefatının konu edildiği bu eser, 173 beyitten meydana gelmektedir. İki bölüm halinde tanzim edilen eser, mesnevi nazım şekli ve aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır.

2.7. Mecâlis-i Hayrîyye ve Mefâtîh-i İlmiyye

Tarafımızdan yapılan katalog taramaları neticesinde kaynaklarda müellife ait olarak zikredilen bu eser bulunamamıştır.³³

2.8. Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi³⁴

İslam dininin inanç sistemi ile alakalı kimi bilgileri şiirin değeri çerçevesinde kaleme alan şair, insanları bu konu hakkında bilinçlendirmek istemektedir. Makalemizin esas konusunu teşkil eden bu dört sayfadan meydana gelen eserle ilgili olarak aşağıda daha detaylı bilgiler verilecektir.

3. Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi Eserinin Şekil ve Muteva Hususiyetleri

Mehmed Hayrî'nin *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi* adıyla telif ettiği bu eseri, matbaa-i Askeriyye'de 1336-1338/1917-1919 tarihinde basılmıştır. Bu eser insanları din ve ahlak konusunda bilgilendirmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Eserin mukaddimesi bulunmadığı gibi hatime kısmında da yazılma sebebiyle ilgili bir bilgi verilmemiştir. Üç risaleden meydana gelen bu eserin ilk iki risalesi mensur olup son zamanlarda İslam'ın temel esaslarından ayrılıp bidatlara yönelmiş insanlara hakikati göstermek maksadıyla yazılmıştır. Bu risalelerin ilki olan "Kanâat-ı İmâniyye Yolları", dört sayfadan meydana gelmektedir. Eserde kadınların örtünmesi ve ziynetlerini namahrem olandan saklamaları hususunda ayetlerden hareketle kimi bilgiler verilmektedir. İkinci risale olan "Kitap ve Sünnet Emirleri"nde ise, vahyi gönderenin Allah olduğu ve dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarının Hz.

³¹ *Hayrû'l-Mevâ'iz Semere-i Asr-ı Nusret* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1343/1924).

³² *Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1342/1923-1924); M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011).

³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Çağlayan, "İstanbullu Şeyh Mehmed Hayrî ve Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn'i", 265-292.

³⁴ Mehmed Hayrî, *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi* (Dersa'âdet: Matbaa-i Askeriyye, 1336).

Peygamber'in sünnetinde mücessem hâle geldiği ve Müslümanlara yol gösteren birer emirnameye dönüştüğü hususu dile getirilmiş, kurtuluşun ancak bu iki emirnameye uymakla mümkün olacağı ifade edilmiştir. Elimizdeki baskıya göre eserin ikinci cildini, "İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi" oluşturmaktadır.

Mehmed Hayrî'nin yazdığı *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi* adlı eserin yazılış tarihi ile ilgili olarak eserde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mehmed Hayrî, eserini mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. Eser 60 beyitten müteşekkil olup "İlahiyât", "Nebeviyyât", "Nukûs-ı zekiyye'-i enbiyâ 'aleyhi's-salâtü's-selâm vahy-i ilahî ile cilâ-sâz olmuşdır", "Kıyâmet gününüñ vukû'ı hak ve muhakkaktır", "İrâde'-i Külliyye vü Cüz'iyye Kıyâmet gününüñ vukû'ı hâkk ve muhakkaktır", "Tatlı Nasîhatler Acı Hakîkatler", "Ma'nâ-yı ra'nâ-yı lâ havle velâ kuvvete ilâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azî", "İbret-âmîz Bir Hikâye" başlıklarından oluşan 8 bölümden meydana gelmektedir.

Eser, geçmiş dönemlerden bu yana Osmanlı edebiyatı sahasında dinî eserlerde fazlaca kullanılan aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı ile oluşturulmuştur. Bu kalıp dinî tarzda yazılan eserlerde çokça kullanılan bir aruz kalıbıdır. Eser, vezin kullanımı hususiyetleri itibariyle başarılı değildir.

Şair, kusursuz bir eser ortaya koymaktan ziyade ahlak gibi toplum ve birey açısından oldukça önemli bir mesele hakkında halkı bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Bundan dolayı eser, halkı eğitmek amacıyla yazılan eserlerin genel karakterine uygun olarak estetik endişeden uzak bir şekilde kaleme alınmıştır. Şair, sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.

Mehmed Hayrî'nin dinî ve ahlaki bilgileri ihtiva eden eserinin *İlahiyât* başlıklı ilk bölümünde, İslam dininin temel esaslarından olan Allah inancı meselesi ele alınmaktadır. Bu bölümde Allah'ın zatı ve sıfatı ile lemyezel olduğundan bahseden şair, kainatı ve içindekileri Allah'ın yarattığını, onların rızkını yine O'nun verdiği gibi açık ve sade bir dil ile anlatmıştır:

Olmasa zâtı şifâtıyla Şübüten lemyezel
Gösterir miydi nizâm-ı kevni ol zât-ı ecell

Mâsivallâh ser-te-ser anîñ tecelliyâtıdır
Cümle 'âlem zât-ı Hâkķiñ müncelî mir'âtıdır

Cümleniñ ħallâķıdır rezzâķıdır bî-iştibâh
Cümleniñ ezķârıdır her yerde her ân lâ-sivâh

Eserin ikinci bölümü olan Nebeviyyât bölümünde ise İslam'ın inanç esaslarından ikincisi olan peygamberlere iman meselesi ele alınmaktadır. Burada şair, Hz. Peygamberin insanlara hakikati tebliğ etmek için mücadele ettiğini anlatmaktadır.

Peygamber ve vahiy arasındaki ilişkiyi belirten şair, Hz. Peygamber gelmemiş olsaydı insanlığın hakikati ve muamelatı bilmesine imkân olmadığını ifade etmiştir:

Gelmeseydi enbiyâ câhil kalırdı kâ'inât
Kim bilirdi nice dir şavm u şalât hacc u zekât

Bütün peygamberlerin yanı sıra Hz. Muhammed'in de bu görevi ifa ettiğini on bir beyitte ele almaktadır.

"İrâde'-i Külliyye vü Cüz'iyye" adlı üçüncü bölümde şair, mutlak yaratıcı olan Allah ile onun yarattıkları arasındaki ilişki üzerinde durarak insanın ve kâinatta olan diğer varlıkların sorumluluklarından bahsetmektedir. Burada şair, İslam dininin inanç esaslarından biri olan kadere iman meselesi içindeki temel kriterlerin başında yer alan Allah'a ait küllî irade ile onun emir ve yasakları çerçevesinde hayatını idame ettiren insanın sahip olduğu cüz'î irade konusunu ele almıştır:

İşte küllîdir irâde dâ'imâ ol Rabb için
'Abde bir cüz'-i irâde virdi ancak kesb için

Şair, Allah'ın küllî irade sahibi olduğunu ifade ederek insanın bir eylemde bulunmayı murat edip o eylemi yapmaya yöneldiği esnada Allah'ın bu eylemin gerçekleşmesi hususunda emir verdiğini ya da o fiili yarattığını söyler:

Terk ü fi'le nisbeten birdir bizim bünyâdımız
Halk ider biz isteyince şâhib-i icâdımız

Terk ü fi'liñ hâlîkı Allâh ü biz kâsibleriz
Hayr ü şer Hâkdandır ammâ biz aña tâlibleriz

Şair, bu meseleyi yedi beyitte ele alır.

Eserin dördüncü bölümünde şair İslam'ın inanç esaslarından olan ahirete iman ya da diğer bir deyişle kıyamet gününe iman meselesini ele alır. Bu beyitlerde insanın hayatta iken yaptıklarının neticesini yani ceza ya da mükâfat konusuna değinen şair, insan için ölümden sonra diriltirme ve hesap vermenin bir hakikat olduğunu dile getirir. Ayrıca şair, bu durumu imanın bir parçası olarak zikreder:

Ba'sü ba'del mevt hâkdır âyet-i furkân ile
İ'tikâd it şafvet-i îmân ile îkân ile

İnsanların yaşarken yaptıklarının mahkeme-i Kübra'da tartıya konulduğu, yapılan her bir hayrın veya şerrin karşılığının insanlara eksiksiz bir şekilde verildiği meselesinin konu edildiği bu bölümde şair, şimdi olan ve gelecekte olacaklar hakkında insanları açık ve sade bir dille uyarmaktadır.

Hayr ü şerri herkesiñ mîzân içinde tartılır
Her kimiñ hayrâtı gâlib olsa ol dem kırtılır

Kıldan ince bir şırâtı düzağ üzre kırdırur
Hağ te'âlâ kulları üstünden anıñ yüridür

İslam'ın inanç esasları içerisinde tartışmalı meselelerin başında gelen rü'yettullah yani Allah'ın cemalini görme meselesini de şiirine konu edinen şair, Allah'ın bu günde cennet ehlini cemâlullah ile müşerref kılacağından bahseder:

Hağ te'âlâ neşr ider mü'minlere envârını
Cennetinde gösterir aħbâbına dîdârını

Şair, bu konuyu dokuz beyitte ele almıştır.

Eserin beşinci bölümü olan "Tatlı Nasihatler Acı Hakikatler" bölümü on iki beyitten oluşmaktadır. Şair yukarıda ele aldığı değerlerden hareketle toplumda yaşanan hızlı değişimin neticesinde insanların hakikatten uzaklaştıklarını, heva ve heveslerine uyduklarını, böylece hakikati inşa eden değerleri terk ettiklerini dile getirmektedir:

Keşret-i 'irfân-ı şürîden cehâlet kaynıyor
Birtakım gençler hevâ-yı nefse uymuş oynuyor

İnsanların bu hastalıklardan kurtuluşunun ancak ilim tahsili ile mümkün olabileceğini şiirine konu edinen şair; insanların, öncelikle dinî ilimleri tahsil etmeleri gerektiğini, akabinde fennî ilimlere yönelmesinin sağlıklı olabileceğini dile getirmektedir. Dinî ilimler tahsil edilmediği takdirde insanın büyük sorunlar ile baş başa kalacağı ve bu durumda onların hakiki olana değil heva ve heveslerinden kaynaklanana uyabileceği dile getirilmektedir.

Evvelâ 'irfân-ı dîniyyeyi ta'lîm itmeli
Ba'dehü 'irfân-ı sūrîyi tefehhüm itmeli

'İlm-i dîni olmazsa mağlûb olur şeytânına
Nefs-i emmâre hücûm eyler anıñ îmânına

Dinî ilimlerin temelini akaid ve fıkıh olduğunu belirten şaire göre insan öncelikle inanç noktasında sağlam bir bilgiye sahip olmalı, daha sonra inanç noktasında edinmiş olduğu bu bilginin muamelat kısmına yansımalarının nasıl olacağı hususunda bilgiler ihtiva eden fıkıh ilmini tahsil etmelidir. Şair, insanın ancak bu şekilde hakikate vasıl olabileceğini düşünmektedir:

Evvelâ fıkıh u 'ağâ'id 'ilmine çalışmalı
Soñra diger fenleriñ taħşîline çalkışmalı

Eserin altıncı bölümü olan Ma'nâ-yı ra'nâ-yı lâ havle velâ kuvvete ilâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm bölümü yedi beyitten meydana gelmektedir. Eserin bu bölümünde şair; insanı, kâinatı ve içindekilerini büyük bir özen ve ahenkle yaratan Allah'ın muazzam kuvveti ve kudretini, namütenahi oluşunu, tek ve kudret sahibi oluşunu, yaratıcılığını ve kâinatı perverde etmesini ele almaktadır:

Maddeyi îcâd idüp sun'ile viridi kuvveti
'Âlemiñ her zerresinde müncelîdir kudreti

Eyledi mîzân-ı hikmetle cihâni pâyidâr

Sırr-ı itkân-ı ilâhî oldı bir bir âşikâr

Hağ te‘âlâdır ser-â-pâ kevnî icâd eyleyen
Hem de icâd itdiği mevcûde imdâd eyleyen

Eserin sekizinci bölümü olan “İbret-âmîz Bir Hikâye” dokuz beyitten meydana gelmektedir. Şair bu bölümde soyut olan durumu somutlaştırmak maksadıyla Doğu nasihat geleneğinde fazlasıyla kullanılan hikâye etme yöntemine başvurmuştur. Bu hikâyede İslam esasları ve değerlerinden uzak olan bir adamın ruh hali ele alınmaktadır. Şaire göre İslam’ın emir ve yasaklarını ihmal etmek önemli bir sorundur. Bu durumda Allah’ın insan için farz kıldığı ya da insanın doğru olarak kabul ettiklerinden kaçınmanın insan açısından onulmaz yaralara yol açtığını, nehyettiklerinden de kaçınmamanın aynı sorunu beraberinde getirdiğini açık bir şekilde ifade etmektedir.

Eser, risalenin Hürmüz kızı Hatice tarafından bastırıldığı bilgisi ile sona erer.

4. Metin

Bismillâhirrahmanirrahîm

Allâhu te‘âlânîñ varlığında ve birliğinde şek ve şüphe yokdur. Ezelî ve ebedîdir. Kendi varlığı kendindedir. Bütün kâ’inatîñ varlığı Allâhu te‘âlânîñ varlığındandır. Cümlesi hâdis ve yaradılmışdır; cümlesini yaradan var iden ve yok iden Allâhu te‘âlâ hazretleridir.

İlahiyyât

Olmasa zâtı şifâtıyla Şübüten lemyezel
Gösterir miydi nizâm-ı kevnî ol zât-ı ecell

Mâsivallâh ser-te-ser anîñ tecelliyâtıdır
Cümle ‘âlem zât-ı Hağğîñ müncelî mir’âtıdır

Cümleniñ hallâkıdır rezzâkıdır bî-iştibâh
Cümleniñ ezğârıdır her yerde her ân lâ-sivâh

Yok bidâyet hâlîkıñ kudsiyyet-i iclâline
Yok nihâyet zâtına evşâfına ef‘âline

Zıddı yokdır niddi yokdır künhüne irmek muhâl
Zât-ı Hağğâ karşı hayret bizlere oldı kemâl

Nebeviyyât

Qullara bildirmeseydi qulluğîñ âdâbını
Kim bilirdi kendi kendinden anîñ esbâbını

Ƙullarından ıstifâ itdi nice serverleri
Eyledi vahy-i ilâhîyle müşerref anları

Ƙulları dîn-i mübîn-i Hâkka da'vet itdiler
İns ü cinne cā-be-cā neşr-i hidâyet itdiler

En nihâyet *seyyidü'l-kevneyn ü hatmü'l-mürselîn*³⁵
Gönderildi çünki oldur raḥmeten li'l-'âlemîn

Ol ḥabîbe ḥazret-i Ƙur'ânı inzâl eyledi
Emr ü nehyî yirmi üç yıl içre ikmâl eyledi

Mu'cizâtıyla mü'eyyed oldı şulṭân-ı rüsul
Şâh-râhıyla açıldı 'âleme ḥayru's-sebil

Zâtına evlâdına aşḥâbına olsun salât
Ber-devâm olduğca ser-tâ-ser vücûd-ı mümkünât

**Nuḳûs-ı zekiyye-i enbiyâ 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm vahy-i ilahî ile cilâ-sâz
olmuşdur**

Vahy-i Hâkla enbiyâ esrâra vâkıf oldılar
Emr ü nehyi bildiler aḥkâmı 'ârif oldılar

Gelmeseydi enbiyâ câhil ḳalırdı kâ'inât
Kim bilirdi nicedir şavm u şalât hacc u zekât

Halka teblîğ itdiler Hâkḳıñ bütün fermânını
Herkese bildirdiler endâzını iḥsânını

Dîn ü şer'î kim bilir bildirmeseydi o 'Alîm
*Rabbenâ zidnâ 'ulümen ente vehhâb-i kerîm*³⁶

İrâde-i Külliyye vü Cüz'iyye

Hâḳ te'âlânıñ irâde itdigi ancaḳ yürür
Ber-murâdı ân-ı vâhidde biñ efrâda virür

İşte küllîdir irâde dâ'imâ ol Rabb için
'Abde bir cüz'-i irâde virdi ancaḳ kesb için

Terk ü fi'le nisbeten birdir bizim bünyâdımız

³⁵ Yarattılmışların efendisi ve peygamberlerin sonuncusu.

³⁶ Rabbim ilmimi artır, başşlayıcıların en cömerdisin.

Ḥalk ıder biz isteyince şāhib-i icādımız

Terk ü fi'liñ ḥālķı Allāh ü biz kāsibleriz
Ḥayr ü şer Ḥaḫdandır ammā biz aña ṭālibleriz

Dā'imā ḥayr iste Ḥaḫdan şerden eyle iḫtirāz
Bāb-ı Mevlāya deḫālet eyle her dem it niyāz

Geç o ārzūdan ki nehy itdi şaḫın itme anı
Ḳıl şalātı vir zekātı emr-i Ḥallāḫı tanı

Yā ilāhī 'arz-ı ḥācāt eyleriz dā'im saña
*Rabbenā innā ḫalemnā nefsenā faḡfirlenā*³⁷

Ḳıyāmet gününüñ vukū'ı ḫaḫḫ ve muḫaḫḫadır

Ba'sü ba'del mevt ḫaḫdır āyet-i furḫān ile
İ'tikād it şafvet-i imān ile îḫān ile

*Küllü şey'in ḫāliḫ illā vechehüye*³⁸ diḫḫat it
Ḥaḫ yolında enbiyā vü evliyā isrinde git

Her ne varsa cümlesi nā-būd olur³⁹
Vāhidü'l-ḫahhār ancaḫ dā'imā mevcūd olur

Şoñra ol Ḥallāḫ iḫyā eyleyince ḫalkını
Aḫz ıder maḫşerde herkes birbirinden Ḥaḫḫını

Ḥayr ü şerri herkesiñ mîzān içinde ṭartılır
Her kimiñ ḫayrātı ḡālib olsa ol dem ḫurtılır

Ḳıldan ince bir şırātı dūzaḫ üzere ḫurdırur
Ḥaḫ te'ālā ḫulları üstünden anıñ yüridür

Eñ nihāyet ehl-i İslām cennete vāşıl olur
Ehl-i küfrān tā cehennem ḫa'rınā dāḫil olur

Ḥaḫ te'ālā neşr ıder mü'minlere envārını
Cennetinde gösterir aḫbābına dīdārını

Nār-ı dūzaḫdan bizi ḫıfz eyle vir emn ü emān

³⁷ Rabbimiz bize öğrettin, biz baḫışla.

³⁸ Allah dışında her şey helak olur.

³⁹ Bu mısra, kelime eksikliḡinden dolayı vezne uymamaktadır.

*Ağferullahumme verzuḡnâ ferâdisü'l-cinân*⁴⁰

Ṭatlı Naşihatler Acı Haḡikatler

Keşret-i 'irfân-ı şürîden cehâlet ḡaynıyor
Birṭaḡım gençler hevâ-yı nefse uymuş oynuyor

Evvelâ 'irfân-ı dîniyyeyi ta'lim itmeli
Ba'dehü 'irfân-ı şürîyi tefehhüm itmeli

'İlm-i dîni şâḡibi her fenn ü her bir şan'atı
ḡayre âlet eyleyüp aḡz eyler andan ḡikmeti

'İlm-i dîni olmazsa maḡlûb olur şeyṭânına
Nefs-i emmâre hücûm eyler anıñ îmânına

Evvelâ fıḡh u 'aḡâ'id 'ilmine ḡalışmalı
Soñra diḡer fenleriñ taḡşîline ḡalkışmalı

İ'tikâd u fıḡh u 'aḡâ'id dersleri ihmâl ile
Vâdi'-i ḡizlâna düşdüñ nice biñ idlâl ile

Raḡne-dâr oldı bütün aḡlâḡ-ı İslâmiyyemiz
Döndi dâr-ı vahşete âfâḡ-ı İslâmiyyemiz

Vaḡdet-i İslâmı bozmuşdur şikâḡ ile nifâḡ
ḡalmamışdır müslümânlık nâmına bir ittifâḡ

Gel berü ey dîn ḡarındaşım nedâmet vaḡtidir
Tövbe istiḡfâr ile ḡaḡḡa deḡâlet vaḡtidir

Emr-i ḡaḡḡa imtisâl ü nehy-i ḡaḡdan ictinâb
Eyleyen maḡfûr olur mes'ûd olur bî-irtiyâb

Dînine ḡürmet iderse ehl-i İslâm-ı zamân
Şübhe itme râm olur fermânına cümle cihân

Raḡmetiñ ḡoḡdır ḡanîsiñ yâ ilahe'l-'âlemîn
*Rabbenâ ültüf binâ vâḡfir zünûbe'l-müslimîn*⁴¹

Ma'nâ-yı ra'nâ-yı lâ ḡavle velâ ḡuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm

Maddeyi îcâd idüp şun'ile virdi ḡuvveti

⁴⁰ Rabbim bizi baḡışla ve cennet nimetleriyle nimetlendir.

⁴¹ Rabbim lütfundan bize ver, Müslümanların ḡünahını baḡışla.

‘Âlemiñ her zerresinde müncelîdir udreti

Eyledi mîzân-ı hikmetle cihâni pâyidâr
Sırr-ı itkân-ı ilâhî oldu bir bir âşikâr

Hâk te‘âlâdır ser-â-pâ kevnî îcâd eyleyen
Hem de icâd itdiği mevcûde imdâd eyleyen

Kimsede yok havl ü kuvvet olmasa ferdü’ş-şamed
El-meded ey çâresizler melce’i eyle meded

udretiñle bizlere bu varlığı baş eylediñ
Sen ‘adem âyînesinde bizleri naş eylediñ

Yaradılmışlar yaratmışlar mıdır bir zerreyi
Söyleyin îcâd iden kimdir bu vâsi‘ kürreyi

Ente hallâk-ı kerîmü yâ ilâhe’l-‘âlemîn⁴²
Rabbenâ fâgfirlenâ ma‘ vâlidînâ ecma‘în⁴³

‘İbret-âmîz Bir Hikâye

Var idi vatiyle bir ‘asî esîr-i hâb u h r
Gice g nd z b de-i gafletle ser-mest   fa r

T rik-i şavm u şal t olmışdı ehl-i n r idi
Hem m ’ezzin nağmesinden d ’im  b z r idi

İnkis r eylerdi iitse m ’ezzin şavtını
 teşe yansun diy   zlerdi anıñ fevtini

İnkis r-ı n r-ı v ş  d ndi kendi c nına
Seyyi’atı b ’i oldu ‘aıbet h sr nına

H k te‘al  ba naıl anı m c z t eyledi
Cisini hem r h nı mar n-ı  f t eyledi

Ansızın bir gice yandı h nesi oldu har b
Uyuda yandı ber- -ber c nına irdi ‘az b

İşte b yle her g n hı bir cez  ta’ıb ider
O g n hı ileyen g filleri te’d b ider

⁴² Ey  lemlerin Rabbi, sonsuz c mertlik ve ikram sahibi olan yaratıcısın.

⁴³ Rabbimiz bizi, ana-babamızı ve herkesi bağışla.

Her kimiñ varsa sa'âdetden naşibi kurtulur
Tevbe-kâr olmakla ğufrân-ı ilâhîyi bulur

Tevbe-kârız mağfiretle bizleri eyle bekâm
Yâ ilahe'l-'âlemîn urzuğ lenâ ħüsnü'l-ĥitâm⁴⁴

Ve şallallahü te'âlâ 'ala seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ alihi ve şaĥbihi ecma'în.
Ve's-selâmun 'ale'l-murselîn ve'l-ĥamdulillâhi rabbi'l-'âlemîn.
İş bu risâ'iliñ meşârif-i tab'iyesini Ĥadîce Ĥânım ibnet Hürmüz nâmında bir müslime
teberrü' eylemişdir ca'alellâhu te'âlâ sa'yehâ meşkürâ.⁴⁵

Sonuç

Şeyh Mehmet Hayrî'nin mesnevî nazım şekliyle, 60 beyit hâlinde tertip ettiği *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi* adlı eser, nasihat-name türünün özelliklerine sahiptir. Şair, insanın kendini ve hakikati bilmesi için ilim ve irfan sahibi olması gerçeğini dile getirmiş, ilahi emirlere uymak ve yasaklardan kaçınmanın insanı bu dünyada huzurlu, ahirette de mutlu edeceğini ifade etmiştir. Basit ve anlaşılır bir dille yazılan eserde şair, muhataplarına bir vaiz edasıyla seslenmektedir.

Kaynakça

- Akyol, Aygün. *Kutadgu Bilig'de Ahlâk ve Siyaset*. Araştırma Yayınları, 2013.
- Atlansoy, Kadir. *Sırât-ı Müstakîm*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1987.
- Batıslam, H. Dilek. "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler". *Türkoloji Araştırmaları*. (1997), 107-125.
- Çağlayan, Nagihan. "İstanbul Şeyh Mehmed Hayrî ve Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn'i". *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39/2 (ts.), 265-292.
- Çalka, Mehmet Sait. "Safi Mustafa Efendi'nin 'Gülşen-i Pend' Mesnevisinde Din Görevlilerine Nasihatleri". *Diyanet İlmî Dergi* 44/3 (2008), 111-128.
- Deniz, Sebahat. "Ahmed Yesevî'den Nâbî'ye Şiirle Öğreten Bilge Şahsiyetler". *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi* (Aralık 2016), 3/559-567.
- Gültepe, Necati. *Türk Mitolojisi: Yeni Araştırmalar Işığında*. 5. Basım. Resse, 2015.
- Gümüşkılıç, Mehmet. "Anadolu'da Gelişen İslâmî Türk Edebiyatının Kaynakları". *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*. 173-180. İstanbul: 2011, 174.
- Hengirmen, Mehmet. *Güvahi, Pend-Nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Kaplan, Mahmut. "Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi* 9 (2001), 133-185.
- Kaplan, Mahmut. "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler". *Türkler Ansiklopedisi*. 11/ 791-799. Ankara: Yeni Türkiye, 2002.
- Kara, Ömer. "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*.18 (2011), 519-539.

⁴⁴ Ey âlemlerin Rabbi, bizi güzel bir son ile rızıklandır.

⁴⁵ Allah'ın yardımı ve inayeti Hz. Peygamber'in, ashabının ve bütün Müslümanların üzerine olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ve peygamberlerine selam olsun.

- Koçin, Abdulkhakim, *Zaîfî ve Bustân-ı Nasâyih'i*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Köksal, M. Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Levend, Ağâh Sırrı. "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 11 (1964), 89-115.
- Mazıoğlu, Hasibe, Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid İçin Yapılan Pendnâme-i Attâr Çevirisi, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1981), 2/1183-1193.
- Mehmed Hayrî. *Hasîde-i Rûbe Neşîde-i Gülbe Şerh-i Kasîde-i Bür'e*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1329.
- Mehmed Hayrî. *Hayrî'l-Mevâ'iz Semere-i Asr-ı Nusret*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1343.
- Mehmed Hayrî. *Hutbe Hâcesi*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1341.
- Mehmed Hayrî. *İdrâk (Tefsîr-i Sûre-i Yûnus)*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1331.
- Mehmed Hayrî. *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Dîniyye Manzûmesi*. Dersa'âdet: Matbaa-i Askeriyye, 1336.
- Mehmed Hayrî. *Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1342.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya. "Türk-İslam Kültüründe Nasihâtname İçerikli Eserlere Genel Bakış". *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2 (2015), 1-7.
- Yavuz, Kemal. "Âşık Paşa Ailesi ve Garib-nâme'nin Yapısı". *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu*. 465-467. Kırşehir, 2013.